

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 lutego 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Romualda Spyt (przewodniczący)

SSN Halina Kiriło (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Staryk

w sprawie z odwołania A. M.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w Tomaszowie
Mazowieckim

o zasiłek chorobowy i zasiłek macierzyński,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń

Społecznych w dniu 6 lutego 2024 r.,

skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy

i Ubezpieczeń Społecznych w Piotrkowie Trybunalskim

z dnia 9 grudnia 2021 r., sygn. akt V Ua 4/21,

**uchyla zaskarżony wyrok w punkcie I podpunktach 2 i 3 oraz w
punkcie III i przekazuje sprawę w tym zakresie Sądowi
Okręgowemu - Sądowi Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w
Piotrkowie Trybunalskim do ponownego rozpoznania i orzeczenia
o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Tomaszowie Mazowieckim decyzją z 12 lutego 2020 r. odmówił ubezpieczonej A. M. prawa do zasiłku chorobowego i zasiłku opiekuńczego za okresy szczegółowo podane w decyzji oraz zobowiązał wnioskodawczynię do zwrotu pobranego zasiłku chorobowego i opiekuńczego za wskazane okresy w łącznej kwocie 46.785,47 zł wraz z odsetkami liczonymi od dnia doręczenia decyzji adresatce.

Sąd Rejonowy w Piotrkowie Trybunalskim wyrokiem z 22 października 2020 r. zmienił zaskarżoną decyzję w ten sposób że przyznał A. M. prawo do zasiłku chorobowego i opiekuńczego za niektóre sporne okresy oraz zwolnił ją od obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres do dnia 17 lutego 2017 r., oddalił odwołanie w pozostałej części oraz zasądził od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Tomaszowie Mazowieckim na rzecz odwołującej się kwotę 180,00 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

Sąd pierwszej instancji uznał odwołanie za uzasadnione w części. Podniósł, że bezsporne jest, iż A. M. korzystała z zasiłku chorobowego i zasiłku opiekuńczego w okresach: od 16 października 2015 r. do 20 października 2015 r.; od 23 października 2015 r. do 27 października 2015 r.; od 30 października 2015 r. do 3 listopada 2015 r.; od 6 listopada 2015 r. do 11 listopada 2015 r.; od 13 listopada 2015 r. do 17 listopada 2015 r.; od 20 listopada 2015 r. do 24 listopada 2015 r.; od 27 listopada 2015 r. do 1 grudnia 2015 r.; od 4 grudnia 2015 r. do 8 grudnia 2015 r.; od 11 grudnia 2015 r. do 15 grudnia 2015 r.; od 18 grudnia 2015 r. do 3 stycznia 2016 r.; od 9 stycznia 2016 r. do 17 stycznia 2016 r.; od 11 marca 2016 r. do 13 marca 2016 r.; od 8 kwietnia 2016 r. do 10 kwietnia 2016 r.; od 29 kwietnia 2016 r. do 3 maja 2016 r.; od 14 maja 2016 r. do 17 maja 2016 r.; od 26 maja 2016 r. do 29 maja 2016 r.; od 16 lipca 2016 r. do 31 lipca 2016 r.; od 13 sierpnia 2016 r. do 15 sierpnia 2016 r.; od 24 sierpnia 2016 r. do 4 września 2016 r.; od 29 października 2016 r. do 1 listopada 2016 r.; od 4 listopada 2016 r. do 6 listopada 2016 r.; od 10 listopada 2016 r. do 13 listopada 2016 r.; od 10 grudnia 2016 r. do 19 grudnia 2016 r.; od 17 stycznia 2017 r. do 22 stycznia 2017 r.; od 11 marca 2017 r. do 14 marca 2017 r.; od 9 kwietnia 2017 r. do 11 kwietnia 2017 r.; od 15 kwietnia 2017 r. do 18 kwietnia 2017 r.; od 23 kwietnia 2017 r. do 25 kwietnia 2017 r.; od 29 kwietnia 2017 r. do 3 maja 2017 r.; od

13 maja 2017 r. do 16 maja 2017 r.; od 14 czerwca 2017 r. do 18 czerwca 2017 r.; od 24 czerwca 2017 r. do 2 lipca 2017 r.; od 7 lipca 2017 r. do 31 lipca 2017 r.

Zdaniem Sądu Rejonowego, oparcie się wyłącznie na ewidencji przejazdów w jej pierwotnej wersji, jako podstawy stwierdzenia prowadzenia przez wnioskodawczynię działalności gospodarczej, jest niewystarczające, gdyż dokument ten jest błędny. Jeszcze w postępowaniu przed organem rentowym została złożona skorygowana ewidencja przejazdów, do której w toku postępowania Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie odniósł się.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, w ramach czynności związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej mieści się także uczestnictwo w szkoleniach, gdyż odwołująca się uzyskiwała wówczas nowe kwalifikacje wykorzystywane przy prowadzonej działalności i jak wynika ze zgromadzonych dokumentów, koszty związane z udziałem w szkoleniach były traktowane przez ubezpieczoną jako koszty prowadzenia działalności gospodarczej. Co do zasady, do czynności związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej należy zaliczyć także zakupy środków i urządzeń wykorzystywanych w ramach prowadzonej działalności. W realiach rozpoznawanej sprawy zakupu aparatu fotograficznego nie dokonała jednak wnioskodawczyni, a jej mąż. Dlatego też za wykonywanie przez odwołującą się działalności zarobkowej Sąd Rejonowy uznał podpisywanie rachunków oraz uczestnictwo w szkoleniach i stwierdził, że w okresach niezdolności do pracy, w których wnioskodawczyni dokonała wymienionych czynności, utraciła ona prawo do świadczeń zgodnie z art. 17 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (jednolity tekst: Dz.U. z 2020 r., poz. 870; dalej jako ustawa zasiłkowa).

Sąd pierwszej instancji wskazał, że ubezpieczonej nie przysługiwał także zasiłek opiekuńczy z tytułu opieki nad dzieckiem w tych okresach, kiedy dziecko uczęszczało do grupy żłobkowej w przedszkolu, z wyjątkiem okresu od 23 października do dnia 27 października 2015 r. Zdaniem Sądu, obecność dziecka odwołującej się w żłobku w dniu 23 października 2015 r. nie stoi na przeszkodzie rozpoczęcia w tym dniu okresu pobierania zasiłku opiekuńczego. Wobec stwierdzenia choroby dziecka w przedszkolu w tym dniu zostało ono odebrane z tej

placówki, co ilustruje zapis o obecności w tym dniu i nieobecnościami w kolejnych. W pozostałych, wskazanych przez organ rentowy okresach pobierania zasiłku opiekuńczego dziecko wnioskodawczyni uczestniczyło w zajęciach w przedszkolu, a więc nie zachodziła konieczność osobistej opieki i tym samym nie powstało prawo do świadczenia.

Sąd Rejonowy uznał zatem, że odwołanie jest zasadne w części dotyczącej okresów niezdolności do pracy, w których podstawą zarzutu wykonywania działalności zarobkowej była jedynie ewidencja przejazdów w jej pierwotnej treści.

Sąd pierwszej instancji stwierdził, że uprawnienie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych do żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń jest ograniczone do świadczeń wypłaconych w przeciągu 3 lat przed wydaniem zaskarżonej decyzji, tj. 3 lat przed dniem 12 lutego 2020 r. Obowiązek zwrotu nienależnie pobranych świadczeń wypłaconych ubezpieczonej za okres przed datą 12 lutego 2017 r. wygasł, a organ rentowy utracił prawo do żądania ich zwrotu. Na wnioskodawczyni spoczywa więc nadal obowiązek zwrotu nienależnych świadczeń wypłaconych po 12 lutego 2017 r. i w tym zakresie odwołanie A. M., jako niezasadne, podlegało oddaleniu.

Powyższy wyrok zaskarżyły obie strony.

Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim wyrokiem z 9 grudnia 2021 r. zmienił zaskarżone orzeczenie w ten sposób, że oddalił odwołanie w zakresie prawa do zasiłku chorobowego i zasiłku opiekuńczego za okresy wskazane w zaskarżonym wyroku; oddalił apelację organu rentowego w pozostałej części, a apelację odwołującej się w całości.

W ocenie Sądu drugiej instancji, apelacja organu rentowego zasługiwała na częściowe uwzględnienie. Brak było bowiem podstaw do uznania przez Sąd Rejonowy za przyznany na podstawie art. 230 k.p.c. przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych fakt, że poprawiona przez odwołującą się ewidencja przebiegu pojazdu jest prawidłowa. Organ rentowy w toku całego postępowania sądowego wnosił o oddalenie odwołania, co oznacza, że kwestionował tę ewidencję skorygowaną przez wnioskodawczynię dopiero na etapie postępowania sądowego. Powyższe doprowadziło do naruszenia przez Sąd pierwszej instancji wyrażonej w art. 233 § 1 k.p.c. zasady swobodnej oceny dowodów przez uznanie, że poprawiona przez ubezpieczoną na etapie postępowania sądowego ewidencja jest dokumentem

odzwierciedlającym faktyczne dni wykonywania działalności przez odwołującą się. Skoro wnioskodawczyni sama wskazywała w ewidencji dni, w których odbywała podróże służbowe, to jej obecne twierdzenia o błędności zapisów, jako złożone na potrzeby sprawy, nie zasługują na wiarę. To samo dotyczy także okresu od 15 maja 2017 r., kiedy to biuro rachunkowe w imieniu odwołującej się sporządzało ewidencję przebiegu pojazdu. Ewidencja została opracowana przez biuro rachunkowe, ale zgodnie z wytycznymi samej ubezpieczonej. To ona wskazywała dni, w których odbywała podróże służbowe. Jeżeli harmonogram jej podróży służbowych był inny niż przekazany do biura rachunkowego, to na odwołującą się jako podatniku podatku VAT spoczywał obowiązek jego skorygowania. Wnioskodawczyni w spornym okresie nie zgłaszała do biura rachunkowego żadnych nieprawidłowości w sporządzonej ewidencji przebiegu pojazdu, co oznacza, że uznawała ją za prawidłową. Zlecenie przez nią biura rachunkowemu poprawienia ewidencji, według jej wskazówek, dopiero na etapie postępowania sądowego należy uznać za dokonane wyłącznie na potrzeby niniejszej sprawy.

Zdaniem Sądu drugiej instancji, nie zasługuje na uwzględnienie podniesiony w apelacji organu rentowego zarzut naruszenia art. 84 ust. 3 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2023 r., poz. 1230; dalej jako ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych lub ustawa systemowa), przez zwolnienie wnioskodawczyni od obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres do dnia 17 lutego 2017 r. Sąd Rejonowy dokonał prawidłowej wykładni tego przepisu. W sprawie poza sporem było, że okres, za który Zakład Ubezpieczeń Społecznych może żądać zwrotu nienależnie pobranych przez odwołującą się świadczeń z ubezpieczeń społecznych, wynosi trzy lata. Spór dotyczy interpretacji użytego w art. 84 ust. 3 ustawy systemowej zwrotu „ostatnie 3 lata”. Zdaniem organu rentowego, okres trzech lat, za który można żądać zwrotu nienależnie pobranego świadczenia, należy liczyć od daty ostatniej wypłaty nienależnego świadczenia, co wynika z uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12 (OSNP 2012 nr 23-24, poz. 290). W uchwale tej Sąd Najwyższy stwierdził, że trzyletni okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń na podstawie art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu

Ubezpieczeń Społecznych, obejmuje okres do ostatniej wypłaty (pobrania) nienależnego świadczenia. W ocenie Sądu Okręgowego, powołana uchwała nie ma zastosowania w przedmiotowej sprawie, gdyż dotyczy interpretacji art. 138 ust. 4 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2023 r., poz. 1251; dalej jako ustawa o emeryturach i rentach z FUS lub ustawa emerytalna), a nie art. 84 ust. 3 ustawy systemowej.

Wnioskodawczyni nie pobrała zaś nienależnie świadczeń z ustawy o emeryturach i rentach z FUS, a zatem do żądania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych od odwołującej się nienależnie pobranych świadczeń ma zastosowanie wyłącznie art. 84 ust. 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, a nie art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej. Przepis art. 84 ust. 3 ustawy systemowej, w przeciwieństwie o art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej, ogranicza zaś możliwość żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń do okresu ostatnich 3 lat. Okres ostatnich trzech lat z art. 84 ust. 3 ustawy systemowej nie jest tożsamy z okresem trzech lat z art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej. W tym ostatnim przepisie wskazuje się na okres pobierania nienależnego świadczenia, a w art. 83 ust. 4 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych - na okres ostatnich trzech lat. Skoro założeniem jest racjonalność prawodawcy, to nie można przejść do porządku dziennego nad tym, że art. 84 ust. 3 ustawy systemowej ogranicza możliwość żądania zwrotu nienależnego świadczenia do ostatnich trzech lat, a przepis art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS takiego ograniczenia nie wprowadza. W ocenie Sądu Okręgowego, nie jest to niedopatrzenie ustawodawcy, ale celowy zabieg legislacyjny, wynikający z rodzaju świadczeń wypłacanych na podstawie ustawy emerytalnej. Świadczenia rentowe są co do zasady świadczeniami pobieranymi długoterminowo, a świadczenia emerytalne - bezterminowo. Organ rentowy nie ma możliwości bieżącego, ciągłego monitorowania prawidłowości wypłaty tych świadczeń. Wpływa to na zakres ryzyka pobrania nienależnych świadczeń. Pobranie nienależnie świadczeń długoterminowych jest niewątpliwie znacznie dotkliwsze dla systemu ubezpieczeń społecznych. Odmienne przedstawia się sytuacja ze świadczeniami krótkoterminowymi. Tu Zakład Ubezpieczeń Społecznych jest zobligowany do monitorowania na bieżąco prawidłowości wystawienia i wykorzystywania każdego

zwolnienia lekarskiego. Ma zatem realną możliwość zapobieżenia nienależnemu poborowi tych świadczeń przez odmowę ich przyznania. Nie powinno być zatem tak, że organ rentowy wypłaca ubezpieczonym przez wiele lat zasiłki chorobowe, uznając je za zasadne, a następnie może w każdym czasie zażądać ich zwrotu jako nienależnie pobranych i nie jest ograniczony jakimkolwiek terminem do wydania decyzji stwierdzającej zwrot owych nienależnie pobranych świadczeń. Takiej sytuacji zapobiega ustawodawca w art. 84 ust. 3 ustawy systemowej, gdyż ogranicza możliwość żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń jedynie do okresu ostatnich trzech lat, co należy wiązać z wydaniem i doręczeniem decyzji o zwrocie nienależnie pobranych świadczeń. Takiego ograniczenia ustawodawca nie zastosował zaś przy żądaniu zwrotu nienależnie pobranych świadczeń w art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej, co oznacza, że tylko w przypadku tych świadczeń (emerytalno-rentowych), Zakład Ubezpieczeń Społecznych może domagać się ich zwrotu w wysokości świadczeń pobranych maksymalnie w okresie trzech lat.

Biorąc powyższe pod uwagę, Sąd Okręgowy uznał, że ostatni trzyletni okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń na podstawie art. 84 ust. 3 ustawy systemowej, obejmuje okres od wydania i doręczenia decyzji zobowiązującej do zwrotu tych świadczenia. Skoro zatem zaskarżona decyzja została doręczona ubezpieczonej w dniu 18 lutego 2020 r., to Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie może żądać od odwołującej się zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres do 17 lutego 2017 r., jako wykraczający poza ramy czasowe art. 83 ust. 4 ustawy systemowej.

Organ rentowy wniósł skargę kasacyjną od wyroku Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim, zaskarżając orzeczenie w części, w zakresie, w którym oddalono apelację Zakładu Ubezpieczeń Społecznych od wyroku Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim. Skargę kasacyjną oparto na podstawie naruszenia prawa materialnego - art. 84 ust. 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, przez jego błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że nie można żądać zwrotu kwot nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych za okres dłuższy niż ostatnie trzy lata liczone wstecz od daty wydania i doręczenia decyzji o zwrocie tychże świadczeń, a w konsekwencji - zwolnienie A. M. od obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres do dnia 17 lutego 2017r., podczas gdy

prawidłowa interpretacja tego przepisu, podobnie jak przepisu art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, tożsamo regulującego obowiązek zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych, zasadzona na jednolitym, od daty podjęcia uchwały przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12, orzecznictwie sądowym, wskazuje na to, że trzyletni okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, obejmuje okres do ostatniej wypłaty (pobrania) nienależnego świadczenia, zatem odwołująca się powinna zwrócić nienależnie pobrany zasiłek chorobowy i opiekuńczy za wszystkie sporne okresy.

Organ rentowy wniosł o uchylenie wyroku Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim w zaskarżonej części i orzeczenie co do istoty sprawy przez uwzględnienie jego apelacji w całości i zmianę wyroku Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim z 22 października 2020 r. przez oddalenie odwołania wnioskodawczyni od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Tomaszowie Mazowieckim z 12 lutego 2020 r. w całości, a także o zasądzenie kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym według norm przepisanych.

A. M. w odpowiedzi na skargę kasacyjną wniosła o jej oddalenie oraz o zasądzenie od organu rentowego na rzecz odwołującej się zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego w wysokości zgodnej z przepisami.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie.

Inicjując rozważania prawne w przedmiotowej sprawie wypada przypomnieć, że problematykę nienależnie pobieranych świadczeń i ich zwrotu reguluje ogólnie - w odniesieniu do wszystkich świadczeń z ubezpieczeń społecznych - art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, a szczegółowo - w stosunku do świadczeń przysługujących z konkretnych rodzajów ubezpieczenia społecznego - art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z FUS i art. 66 ustawy zasiłkowej. Wcześniej zagadnienia te normowały art. 37 ustawy z dnia 25 listopada 1986 r. o organizacji i

finansowaniu ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 25, poz. 137 ze zm.) oraz art. 80 i art. 81 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. z 1968 r. Nr 3, poz. 6 ze zm.), a później art. 106 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. z 1982 r. Nr 40, poz. 167 ze zm.), jak również art. 53 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1974 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (jednolity tekst: Dz.U. z 1983 r. Nr 30, poz. 143 ze zm.).

Skarżący organ rentowy, opierając skargę kasacyjną na podstawie błędnej wykładni art. 84 ust. 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, nawiązuje zarazem do interpretacji art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Należy zauważyć, że przepisy art. 84 ust. 3 ustawy systemowej i art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej stanowią, że nie można żądać zwrotu kwot nienależnie pobranych świadczeń za okres dłuższy niż 12 miesięcy, jeżeli osoba pobierająca świadczenia zawiadomiła organ rentowy o zajściu okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do nich albo wstrzymanie ich wypłaty w całości lub w części, a mimo to świadczenia były jej nadal wypłacane, w pozostałych zaś wypadkach - za okres dłuższy niż 3 lata. Pierwszy z cytowanych przepisów dodaje przy tym, że w grę wchodzi "ostatnie" 12 miesięcy lub trzy lata. Z kolei drugi z tychże przepisów przewiduje wyjątek od powyższej reguły w postaci regulacji zawartej w ust. 5, zgodnie z którym kwoty nienależnie pobranych świadczeń w związku z osiągnięciem przychodów, o których mowa w art. 104 ust. 1, podlegają zwrotowi za okres nie dłuższy niż 1 rok kalendarzowy poprzedzający rok, w którym wydano decyzję o rozliczeniu świadczenia, jeżeli osoba pobierająca to świadczenie powiadomiła organ rentowy o osiągnięciu przychodu, w pozostałych zaś przypadkach - za okres nie dłuższy niż 3 lata kalendarzowe poprzedzające rok wydania tej decyzji.

W uchwale Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2009 r., I UZP 10/09 (OSNP 2010 nr 7–8, poz. 96 z glosą I. Sierockiej, OSP 2011 nr 7–8, poz. 88) oraz wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2007 r., I UK 145/07 (OSNP 2009 nr 1–2, poz. 28) przyjęto, że okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranego świadczenia, należy liczyć jako 3 lata wstecz od daty wydania decyzji zobowiązującej do zwrotu tego świadczenia, a nie wstecz od daty

wstrzymania wypłaty świadczenia. Zgodnie z obecnym poglądem, jest to okres liczony do ostatniej wypłaty (pobrania) nienależnego świadczenia.

Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12 (OSNP 2012 nr 23-24, poz. 290) podzielił stanowisko prezentowane przez zwykły skład Sądu Najwyższego i stwierdził, że trzyletni okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń na podstawie art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, obejmuje okres do ostatniej wypłaty (pobrania) nienależnego świadczenia.

We wskazanej uchwale Sąd Najwyższy wyjaśnił, że należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych nie przedawniają się. Wprawdzie z art. 87 ust. 7 ustawy systemowej wynika, że należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń ulegają przedawnieniu po upływie 10 lat, licząc od dnia uprawomocnienia się decyzji ustalającej te należności, które *in principio* określa jako należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń, tyle że twierdzi się, iż w art. 83 ust. 3 tej ustawy nie mamy do czynienia z instytucją przedawnienia roszczeń majątkowych w tym znaczeniu, że po upływie określonego terminu przedawnienia możliwe jest uchylenie się od zaspokojenia żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Taki wniosek ma uzasadniać analiza art. 84 ust. 7 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, zgodnie z którym dziesięcioletni okres przedawnienia należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń (obejmujących - zgodnie z art. 84 ust. 4 tej ustawy - kwoty nienależnie pobranych świadczeń ustalone prawomocną decyzją oraz kwoty odsetek i kosztów upomnienia) biegnie od dnia uprawomocnienia się decyzji ustalającej te należności, (czyli obejmującej wysokość nienależnie pobranych świadczeń przewidzianych do zwrotu). W art. 84 ust. 7 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych połączono termin przedawnienia należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń z uprawomocnieniem się decyzji organu rentowego ustalającej wysokości tych kwot (art. 84 ust. 4 tej ustawy). W konsekwencji, przyjmuje się, że okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu kwot nienależnie pobranego świadczenia (art. 83 ust. 3 ustawy systemowej), nie jest terminem przedawnienia, gdyż termin ten biegnie od daty wymagalności żądania zwrotu, które staje się wymagalne wraz z uprawomocnieniem się decyzji ustalającej wysokość kwot nienależnie pobranych

świadczeń (art. 84 ust. 3 tej ustawy), pomieszczonych w decyzji zobowiązującej do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych. W judykaturze zauważa się, że z art. 83 ust. 3 ustawy systemowej "nie można wyinterpretować normy prawnej zawierającej w swej dyspozycji nakaz dla organu rentowego wydania decyzji w określonym terminie pod rygorem przedawnienia "roszczeń" (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 stycznia 2009 r., II UK 124/08, OSNP 2010 nr 13-14, poz. 169).

W powołanej uchwale Sąd Najwyższy nawiązał również do relacji między obowiązkiem zwrotu nienależnie pobranych świadczeń uregulowanym w art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z FUS a takim samym obowiązkiem unormowanym w art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych i doszedł do odmiennych wniosków niż Sąd drugiej instancji w rozpoznawanej sprawie.

Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12, wskazał, że w zasadniczej warstwie normatywnej porównywane dyspozycje wymienionych przepisów zostały unormowane w taki sam, tj. prawie identyczny sposób, ponieważ treść art. 138 ust. 1-2 i ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS jest niemal dosłownym powtórzeniem art. 84 ust. 1-3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. I tak art. 138 ust. 1 ustawy emerytalnej stanowi, że osoba, która nienależnie pobrała świadczenia (uregulowane w tej ustawie), jest obowiązana do ich zwrotu, natomiast art. 84 ust. 1 ustawy systemowej przewiduje, że osoba, która pobrała nienależnie świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest zobowiązana do ich zwrotu, dodając jedynie: wraz z odsetkami, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego, z uwzględnieniem ust. 11, który wyklucza naliczenie odsetek w przypadku, gdy osoba pobierając świadczenia zawiadomiła organ rentowy o okolicznościach powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty, a mimo to świadczenia były wypłacane. W konsekwencji tego, między porównywanymi przepisami występuje tylko taka relacja *lex specialis* (art. 138 ustawy emerytalnej) do *lex generalis* (art. 83 ustawy systemowej), że w zakresie nieunormowanym w tym pierwszym przepisie znajdują uzupełniające zastosowanie systemowe zasady dotyczące zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych uregulowane w ustawie systemowej (art. 1 tej ustawy), np. dotyczące okresu przedawnienia należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń, ich umownego rozkładania na raty i ratałnych spłat,

odraczania płatności, czy wymierzania należnych odsetek (art. 84 ust. 7-11 ustawy systemowej). Wyłącznie szczególny charakter ma uregulowanie w art. 138 ust. 5 ustawy emerytalnej zwrotu nienależnie pobranych świadczeń w związku z osiągnięciem przychodów, o których mowa w art. 104 ust. 1 (prowadzących do zawieszenia lub zmniejszenia prawa do emerytury lub renty), który przewiduje taki zwrot za okres nie dłuższy niż 1 rok kalendarzowy poprzedzający rok, w którym wydano decyzję o rozliczeniu świadczenia, jeżeli osoba pobierająca to świadczenie powiadomiła organ rentowy o osiągnięciu przychodu, w pozostałych zaś przypadkach - za okres nie dłuższy niż 3 lata kalendarzowe poprzedzające rok wydanie tej decyzji. Wymieniona regulacja szczególna nie wchodzi w zakres rozstrzyganego zagadnienia prawnego. Nie podlega kwestii, że trzyletni okres, o którym mowa w art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej, nie jest terminem (okresem) przedawnienia należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń. Ten trzyletni okres najczęściej przypada i „liczy się” do daty wydania decyzji zobowiązującej do ich zwrotu, która kreuje obowiązek zwrotu nienależnie pobranych świadczeń w tym znaczeniu, że bez wydania takiej decyzji, kształtującej zobowiązanie do zwrotu należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń, świadczeniobiorca nie ma takiej prawnej powinności (obowiązku zwrotu). Równocześnie zwrócone mogą być tylko te świadczenia, które zostały realnie wypłacone, przeto zobowiązanie do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń biegnie wstecz do ostatniego miesiąca wypłacenia i pobrania nienależnych długoterminowych świadczeń emerytalnych lub rentowych z ubezpieczeń społecznych. W rezultacie tego, trzyletni „termin”, o którym mowa w art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej, jest maksymalnym okresem nienależnie pobranych świadczeń, których zwrotu może żądać organ rentowy, bez względu na przyczyny lub okoliczności ich nienależnego pobierania, chyba że osoba pobierająca takie świadczenia zawiadomiła organ rentowy o braku podstaw do ich pobierania, co ogranicza wymierzony i wynikający z decyzji organu rentowego obowiązek zwrotu nienależnie pobranych świadczeń za okres nie dłuższy niż 12 miesięcy (art. 138 ust. 4 *in principio* ustawy o emeryturach i rentach z FUS). W poddanym analizie przepisie chodzi zatem o maksymalny okres, za który organ rentowy może zobowiązać do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych, co w szczególności wyklucza zobowiązanie do zwrotu świadczeń za okresy, w

których świadczenia takie nie były wypłacane, a zatem nie były nienależnie pobierane. Równocześnie trzyletni okres, o którym mowa w art. 138 ust. 3 ustawy emerytalnej, nie jest terminem „zbliżonym” do okresu przedawnienia należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń, bo ten został wyraźnie odrębnie uregulowany w art. 84 ust. 7 ustawy systemowej i odnosi się do przedawnienia egzekucji należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń. Wedle podobnej argumentacji Sąd Najwyższy ocenił prawomocnie osądzony obowiązek zwrotu nienależnie pobranej emerytury wojskowej za maksymalny okres trzech lat, który nie jest okresem przedawnienia wymierzonego i osądzonego obowiązku, ani okresem przedawniania dopuszczalności dokonania potrąceń z następnie (później) uzyskanej już legalnie (należnej) emerytury, ani terminem zawitym egzekucji prawomocnie osądzonego zobowiązania (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2012 r., II UK 221/11, niepublikowany).

Zarówno wykładnia językowa, jak i wykładnia funkcjonalno-systemowa, odwołująca się do *ratio legis* przepisów niemal tożsamo regulujących obowiązek zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych (art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z FUS), wymagają przyjęcia, że przepisy te nie statuują terminu przedawnienia wymierzonego decyzją organu rentowego obowiązku zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, ani - *de lege lata* - nie uzależniają wielkości (rozmiaru) żądanego zwrotu od daty wydania decyzji zobowiązującej do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, w kwotach ustalonych w tej decyzji, ale wyznaczają maksymalne wielkości (kwoty) nienależnie pobranych świadczeń, których zwrotu domaga się organ rentowy od osoby, która pobrała nienależne świadczenia z ubezpieczenia społecznego.

Wyżej cytowana uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego opiera się na założeniu, że przepis art. 138 ustawy emerytalnej stanowi *lex specialis* wobec przepisu art. 84 ustawy systemowej, przy czym w większości przepisy te wyrażają zbieżne treściowo normy prawne. Jedną z tych zbieżnych norm jest ta, wyrażająca brak możliwości żądania zwrotu kwot nienależnie pobranych świadczeń za okres dłuższy niż 3 lata.

O rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego w cytowanej uchwale nie zdecydowała specyfika regulacji prawnej ustawy o emeryturach i rentach

z FUS, lecz ogólne zasady, jakimi rządzi się obowiązek zwrotu nienależnie pobranego świadczenia z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Zaproponowany w tejże uchwale sposób ustalenia początku trzyletniego okresu objętego obowiązkiem zwrotu nienależnie pobranego świadczenia był przyjmowany w kolejnych orzeczeniach Sądu Najwyższego, także dotyczących bezpośrednio zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczenia chorobowego. Skarżący trafnie przyjmuje, że ukształtowany powyższą uchwałą pogląd jest utrwalony w orzecznictwie.

Przykładowo w postanowieniu z dnia 1 marca 2018 r., I UK 187/17 (LEX nr 2486872), Sąd Najwyższy negatywnie odniósł się do sugerowanego przez stronę skarżącą błędu w wykładni mającego polegać na powołaniu się sądu drugiej instancji na uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12, dotyczącą interpretacji art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, który to przepis nie miałby zastosowania, nawet przez analogię, na co wskazuje literalne brzmienie art. 84 ust. 3 ustawy systemowej. W rezultacie, zdaniem autora skargi kasacyjnej, prawidłowa byłaby tylko literalna wykładnia tego przepisu, zgodnie z którą nie można żądać zwrotu świadczenia za okres dłuższy niż 3 lata od daty wydania i doręczenia decyzji. Sąd Najwyższy uznał, że co prawda wspomniana uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego dotyczy wprost art. 138 ust. 4 ustawy emerytalnej, jednak rozstrzyga ona rysujące się w orzecznictwie tego Sądu rozbieżności w wykładni zarówno powołanego przepisu, jak i art. 83 ust. 4 ustawy systemowej (z jednej strony - wyrok z dnia 6 stycznia 2009 r., II UK 124/08, w którym przyjęto, że granice żądania zwrotu pobranych świadczeń dotyczą ostatnich miesięcy świadczeń wypłaconych bez podstawy prawnej, a z drugiej strony - powołany przez skarżącego wyrok z dnia 11 grudnia 2007 r., I UK 145/07 oraz wyrok z dnia 16 grudnia 2008 r., I UK 154/08, w których uznano, że trzyletni termin żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń należy liczyć od dnia wydania decyzji zobowiązującej do ich zwrotu). W motywach tej uchwały jednoznacznie wskazano, że wykładnia językowa i funkcjonalno-systemowa, odwołująca się do *ratio legis* przepisów niemal tożsamo regulujących obowiązek zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych (art. 84 ustawy systemowej oraz art. 138 ustawy emerytalnej), wymagają przyjęcia, że przepisy te (...) nie uzależniają

wielkości (rozmiaru) żadanego zwrotu od daty wydania decyzji zobowiązującej do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, w kwotach ustalonych w tej decyzji, ale wyznaczają maksymalne wielkości (kwoty) nienależnie pobranych świadczeń, których zwrotu domaga się organ rentowy od osoby, która pobrała nienależnie świadczenia z ubezpieczenia społecznego.

Także w wyroku z dnia 5 października 2022 r., II USKP 239/21 (niepublikowanym), wydanym w sprawie o zasiłek chorobowy i zwrot nienależnie pobranego świadczenia, Sąd Najwyższy nawiązał do stanowiska wyrażonego w uchwale z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12, stwierdzając, że organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczenia społecznego tylko za okres 3 lat liczonych do ostatniej wypłaty (pobrania) nienależnego świadczenia (art. 138 ust. 3 ustawy emerytalnej w związku z art. 84 ust. 3 ustawy systemowej), a decyzja o zwrocie może być wydana najpóźniej przed upływem 5 lat od ostatniego dnia okresu, za który pobrano je nienależnie (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2018 r., I UK 138/17, LEX nr 2488715).

Wreszcie w postanowieniu z dnia 27 kwietnia 2023 r., III USK 144/22 (niepublikowanym), Sąd Najwyższy odmawiając przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, wskazał, że przepis art. 84 ust. 3 ustawy systemowej definiuje obowiązek zwrotu (jego zakres) pod względem przedmiotowym, wyznaczając maksymalne wielkości (kwoty) żadanego zwrotu. Oznacza to ograniczenie we wskazany sposób kwoty zwrotu nienależnie pobranego świadczenia zarówno w stosunku do świadczeniobiorcy, jak i płatnika składek (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2015 r., I UK 206/14, LEX nr 1653740). W tym zakresie należy odwołać się również do poglądu prawnego wyrażonego w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12, podtrzymując, że trzyletni okres, za który organ rentowy może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń na podstawie art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS (odpowiednio zaś na podstawie art. 84 ust. 3 ustawy systemowej), obejmuje okres do ostatniej wypłaty (pobrania) nienależnego świadczenia, a zatem określa jedynie przedział czasu, którego dotyczy możliwość żądania zwrotu świadczenia, natomiast nie jest terminem przedawnienia.

Do powyższego pogląd Sad Najwyższy nawiązał również w postanowieniu z dnia 20 września 2023 r., III USK 30/23 (niepublikowanym), wydanym w sprawie świadczeń z zakresu ubezpieczenia chorobowego.

Co prawda, uchwała Sądu Najwyższego podjęta na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. wiąże, zgodnie z art. 390 § 2 k.p.c., tylko w danej sprawie (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2007 r., III CZP 33/07, OSNC 2008 nr 7-8, poz. 70), jednakże w innych sprawach treść i uzasadnienie uchwały mogą stanowić pomoc przy dokonywaniu interpretacji przepisów prawa (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1995 r., I PZP 29/95, OSNP 1996 nr 9, poz. 129). Wykładnia przeprowadzona przez Sąd drugiej instancji nie podnosi istotnych argumentów za odstąpieniem od poglądu uprzednio wyrażonego w spornej kwestii przez Sąd Najwyższy.

Podsumowując, stanowisko Sądu Okręgowego, jako sprzeczne z aktualnym poglądem orzeczniczym Sądu Najwyższego, nie zasługuje na aprobatę. Prawidłowa wykładnia przepisu art. 84 ust. 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, ukształtowana zgodnie z uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2012 r., III UZP 1/12, prowadzi do uznania, że w niniejszej sprawie obowiązkiem zwrotu objęte są nienależnie pobrane świadczenia z zakresu ubezpieczenia chorobowego także za okres do dnia 17 lutego 2017 r.

Mając powyższe na uwadze, Sąd Najwyższy orzekł w myśl art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 związku z art. 398²¹ k.p.c.

[SOP]

[a!]